

16.4.05

אילן בבית
לפני שנת
ה'תשס"ה

משה נגבי
פרשן משפטי
קול ישראל
רוממה, ירושלים
טל. 0508420446

להלן הערותי להצעות החוק בעניין איסור פירסום שמות חשודים שיידונו ביום 19.4.05 בוועדת החוקה בכנסת:

אפתח בשורה התחתונה - מדובר בהצעות דרקוניות שאינן הולמות ערכי יסוד של דמוקרטיה. כפי שיפורט בהמשך, הן פוגעות אנושות בערך של פומביות המשפט, בערך של חופש העיתונות, ובערך של זכות הציבור לדעת. בנוסף לכך הן קטלניות ליכולתה של העיתונות בכלל, והעיתונות החוקרת בפרט, להרים את תרומתה החיונית לשוויון בפני החוק ולשמירת טוהר המידות הציבוריות.

עקרון פומביות ההליכים המשפטיים הוא כיום ערך חוקתי במשפטנו שאף מעוגן בחוק יסוד השפיטה, אך היה מקודש כבר מימים-ימימה (ראו ישיבת השופטים בתקופת המקרא בשערי העיר, שם יכלו לצפות בהם הכל). משמעותו האופרטיבית היא שיש זכות לכולם להשקיף על פעילות רשויות המשפט ואין צורך במילוי תנאים כלשהם או בהעלאת טיעונים על מנת לממש זכות זו; להפך מי שרוצה לשלול אותה ולהטיל איפול על ההליך - הוא זה שצריך לעמוד בתנאים מחמירים ולהוכיח שיש לכך הצדקה. זה גם כיום המצב לגבי חשודים ונחקרים - אם רוצה מאן-דהוא למנוע את חשיפתם הוא זה שצריך לשכנע את בית המשפט שהפירסום יגרום לנזק חמור. ואולם הצעות החוק קובעות שהכלל יהיה האיפול, ומי שירצה לחרוג ממנו ולפרסם, הוא שיצטרך להוכיח לבית המשפט שהפירסום חשוב. בכך הן מתנכרות בעליל לערך החוקתי האמור.

יש להדגיש: מטרתו של ערך פומביות המשפט איננה רק להגן על האינטרסים של הצדדים לדיון (אשר לעיתים יכול להיות להם אינטרס משותף בהסתרת החשד והחשוד - למשל אם יש מגמה לטיית או לחפות עליהם), אלא גם ובעיקר על האינטרס הציבורי. ההנחה היא, כדברי נשיא בית המשפט העליון, פרופ' אהרן ברק, שכשם שהצדדים עומדים לדינו של השופט, כך הם - **ובעיקר השופט עצמו** - צריכים לעמוד גם לדינו של הציבור על מנת שזה יהיה מסוגל לוודא שהם פועלים במקצועיות, ביושר וביושרה וללא משוא פנים. כי הרי מחר או מחרתיים עלול גורלו ועלולה חירותו של כל אחד מאיתנו להיגזר על ידי אותו שופט ואותו שוטר או תובע המופיע בפניו. ברוח המיכתם הידוע של השופט לואיס ברנדייס "אור השמש הוא חומר החיטוי המשובה ביותר" - החשיפה לעין הציבור (באמצעות התקשורת) נתפסת כערובה הבטוחה ביותר למניעת רשלנות או חלילה סיאוב הן בתיפקוד השופט, הן בתיפקוד רשויות האכיפה האחרות (הפרקליטות והמשטרה).

ו"אור השמש המחטא" חשוב וחיוני בשלב של החקירה, המעצר וקבלת ההחלטות אם להגיש או לא להגיש כתב אישום, לא פחות ואולי אף יותר מאשר בשלב שלאחר הגשתו. בהיעדר פירסום בשלב המוקדם, עלולים הרשלנות או הסיאוב לסייע לשבש את החקירה ולהביא לכך שבכלל לא נגיע לכתב אישום. בשטח מואר בזרקורי התקשורת קשה יותר לגורמים אינטרסנטים ללחוץ על גורמי האכיפה ולנסות לשבש את תיפקודם וגם קשה יותר לאותם גורמים להיכנע ללחץ, כי כולם יודעים שהציבור מודע לחשדות ולפיכך יהיה צורך לתת לו דין וחשבון והסברים על כל החלטה שתתקבל. זה כשלעצמו עשוי להרתיע מ"מריחה" וחיפוי.

יתרה מזאת: פירסום החשד עשוי לעודד עדים נוספים (לטובתו או לרעתו של החשוד) למסור מידע חשוב. הוא גם עשוי לעודד אחרים להתלונן נגדו. דוגמה מאלפת היא פירסום החשד בתקיפה מינית נגד השר דאז יצחק מרדכי. כידוע חשדות כאלה היו עוד מתקופת שירותו בצבא אך כל עוד לא ניתן להם פומבי לא העזו להתלונן. ואילו לאחר הפירסום אזרו עוז גם מתלוננות מן העבר - שנוכחו שהן לא לבד - להתלונן, ובסופו של דבר דווקא התלונות הללו הן שהובילו להרשעה!

צולם בבניסות

חופש העיתונות אמנם איננו מעוגן עיגון חוקתי מפורש (אם כי יש הגורסים, ובהם השופט ברק, כי הוא חלק מ"כבוד האדם" המעוגן ומוגן בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו) אך בג"ץ קבע כזכור כבר בראשית ימי הדמוקרטיה שלנו (פרשת "קול העם", 1953) כי זו "זכות עילאית" ולכן מי שמבקש להגבילה (ובשום אופן לא העיתונאי שמבקש לממשה) צריך לפנות לבית המשפט ולשכנעו לאפשר זאת. ואילו בהצעות החוק דורשים דווקא מהעיתונאי לשכנע את בית המשפט בהצדקת מימושה של הזכות האלמנטרית הזאת. דרישה בלתי דמוקרטית כזאת מהעיתונאי לא קיימת בשום תחום סיקור אחר. אפילו כאשר היה מדובר במידע ביטחוני על ראש המוסד קבע בג"ץ שאין לדרוש מן העיתונאי להוכיח שקיים אינטרס ציבורי בפירסומו אלא להפך – הצנזורה היא שנדרשה להוכיח שיש אינטרס ציבורי (ברמה של "ודאות קרובה לפגיעה קשה בביטחון!") בהסתרתו (פרשת שניצר, 1988). האם ההגנה על חשודים בפלילים חשובה יותר מההגנה על הביטחון, עד כדי הצדקה לביטול העיקרון הבסיסי של חופש העיתונות?!

גם זכותו של הציבור לדעת איננה מעוגנת בחוק יסוד (אלא משום מה בחוק רגיל בלבד) – חוק חופש המידע משנת 1998) אך גם לגביה קבע בית המשפט כי היא זכות יסוד שבלעדיה לא תיכון כאן דמוקרטיה: "שלטון המבקש לקבוע מה טוב לאזרח לדעת סופו שייקבע מה טוב לאזרח לחשוב ואין לך סתירה גדולה מזו לדמוקרטיה אמיתית" (פרשת אולפני הסרטה, 1962). לכן זה בלתי דמוקרטי בעליל לחייב את העיתונאי לפנות בבקשה לבית המשפט על מנת שיתאפשר לו להביא מידע מפליל על אדם לידיעת הציבור. זה חמור במיוחד לגבי איש ציבור. הציבור זכאי לדעת ומייד על כל חשד או אפילו רלבנטי חשד שיסייע לו להחליט אם אותו איש אכן ראוי לאמונו. זו הרי הסיבה שבית המשפט העליון ביטל בשעתו צו מניעה שביקש לאסור פירסום ספר "מכפיש" על הח"כ דאז אברהם שפירא, ואמר של"מוכפש" הזכות לתבוע דיבה לאחר הפירסום אך לא "לצנזר" אותו מראש (פרשת אבנרי-שפירא, 1988).

ההנמקה שמובאת להצדקת הצעות החוק מתחסדת, שטחית, דמגוגית ומופרכת. איסור על זיהויו של חשוד לא ימנע בסופו של דבר פגיעה בשמו הטוב אלא רק יכפיש רבים אחרים שכן העיתונות תנסה לעקוף את האיסור על ידי רמז מכליל ("שר בכיר", "מאמן בכיר בליגת העל" וכו'). והעיקר: כפי שהיטיב להראות עמיתי עו"ד משה רונן (רייניש) במחקר המושקע והמרשים שאת מימצאיו שלח ליו"ר ועדת החוקה (ראו "ידיעות אחרונות" מיום 15.4.05), אין שחר לטיעון של יוזמי הצעות החוק כאילו רוב המעצרים בכלל, ובוודאי רוב המעצרים שעליהם דיווחה התקשורת (וזהו הנתון הרלוונטי לדיונו) נעשו ללא הצדקה, או שרוב החשדות שהתפרסמו בעיתונות הופרכו. אוסיף רק עוד שתי הערות: ראשית, גם כאשר חשד שהתפרסם איננו מסתיים בהרשעה פלילית (או אפילו איננו מניב כתב אישום) אין זאת אומרת שלא היתה הצדקה לפירסום. הבה נזכור – זכות התקשורת (וחובתה!) היא לחשוף לא רק מעשים פליליים אלא גם חריגות אתיות, לא רק את מה שלא-כשר אלא גם את מה שמסריח. שנית, גם אם היה שיעור בלתי סביר של מעצרים לא מוצדקים, הטלת איפול עליהם בוודאי שלא היתה הפיתרון הראוי לכך וגם לא היתה תורמת להפסקת התופעה, ממש כשם ששבירת המדחום איננה מרפאה את המחלה. אדרבה: נוכחות תקשורתית אינטנסיבית באולמות המעצר ודיווח ומעקב תקשורתי אחר גורל החשודים הם כאמור הערובה הטובה ביותר למניעת עוולות ועיוותים, לרבות מעצרי שווא. לצערי, אין מנוס מן המסקנה שהצעות החוק עושות "סיכול ממוקד" לערובה הזאת.

בברכה,
משה נגבי